

Graficzne drobiazgi – o duszniczej kolekcji ekslibrisów słów kilka

Większość miłośników i kolekcjonerów książek ma w swoich księgozbiorach takie pozycje, które darzy szczególnym uznaniem i które zajmują w nich poczesne miejsce. Trafiają one do zbiorów bibliofilskich w wyjątkowych okolicznościach, jako cenny zakup, dar czy jako rodzinna pamiątka po przodkach. Ich wartość materialną i niematerialną, szacunek do książki oraz rangę księgozbioru od wieków podkreśla się posiadaniem własnego ekslibrisu.

Pojęcie *ex libris* wywodzi się z języka łacińskiego i dosłownie oznacza „z książki”. Ojczyzną ekslibrisu są Niemcy, gdzie stosowano go już w XV wieku¹. W XVI wieku zwyczaj posługiwania się znakami własnościowymi książki rozpowszechnił się w Europie. W Polsce pierwsze ekslibrisy pojawiły się wcześniej, bo ponad 500 lat temu². Miały one formę ilustracji graficznej, graficzno-typograficznej lub jedynie typograficznej z danymi posiadacza. Najstarsze ekslibrisy, często o motywach heraldycznych, unaoczniały rangę osoby posługującej się znakiem książkowym, a jednocześnie podkreślały zainteresowania bibliofilskie właściciela, nobilitowały posiadacza księgozbioru, świadczyły o jego wykształceniu i szerokich horyzontach³. Niekiedy urozmaicano je portretem, wyobrażeniem alegorycznym, dewizą, sentencją, nadając im charakter swobodnego rebusu o bogatej symbolice, wymagającej erudycji przy odczytywaniu znaczeń⁴.

Miejscem w książce, w którym umieszcza się znak własności, w formie naklejanej karteczki z odbitką graficzną opatrzoną zwyczajowo łacińskimi słowami *ex libris*

---

¹ *Encyklopedia książki*, t. I: *Eseje A-J*, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017, s. 612-616.

² K. Piekarski, *Przyczynki do dziejów polskiego exlibrisu*, Kraków 1924, s. 7-10. Kazimierz Piekarski był odkrywcą i publikatorem najstarszego datowanego polskiego ekslibrisu, odnalezionego w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Za najstarsze polskie ekslibrisy według badaczy należy uznać znaki książkowe Macieja Drzewickiego herbu Ciołek, humanisty, polityka, biskupa wrocławskiego, a później arcybiskupa gnieźnieńskiego. Najstarszy datowany polski ekslibris przedstawia renesansowy portal, w który wkomponowano tarczę z herbem rodowym Drzewickiego oraz insygnia biskupie. Nad tarczą znajduje się data „1516”. Ostatnim obszernym studium na temat tego bibliofila i kolejnych odkrywanych ekslibrisów Drzewickiego jest: *Prymas Drzewicki jako bibliofil. W pięćsetlecie powstania pierwszego polskiego ekslibrisu*, Warszawa – Toruń – Poznań – Drzewica 2016 (za wskazówki odnośnie do tego opracowania dziękuję serdecznie prof. UMK Arkadiuszowi Wagnerowi).

³ M. Grońska, *Ekslibrisy. Wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*, Warszawa 1992, s. 26.

⁴ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Red. S. Kozakiewicz, wyd. V, Warszawa 2006, s. 99.

/ *ex bibliotheca*, jest wewnętrzna strona przedniej okładki. Zwyczaj stosowania tej łacińskiej formuły, używanej początkowo sporadycznie, utrwalił się w XVII wieku i stał się charakterystycznym elementem znaku książkowego, wyróżniającym go spośród innych form małej grafiki⁵.

Wraz z demokratyzacją czytelnictwa i rozwojem sztuki ekslibrisu dzieła te zaczęły upowszechniać się i pełnić nowe funkcje. Obecnie coraz częściej ekslibris wskazuje na cechy charakterystyczne osobowości właściciela, podkreśla jego pasje (ekslibrisy muzyczne, sportowe), upodobania (ekslibrisy erotyczne) czy profesję (ekslibrisy lekarskie, prawnicze, farmaceutyczne, przyrodnicze itp.). Na przestrzeni wieków zmieniały się także preferencje w zakresie technik wykonywania ekslibrisów. I tak obok tradycyjnych technik graficznych, takich jak drzeworyt czy miedzioryt, eksperymentowano z nowymi, wprowadzając na przykład pokrewny drzeworytowi, ale łatwiejszy w obróbce linoryt czy reprodukcje foto-chemigraficzne, takie jak cynkotypia kreskowa lub offset⁶. Do rozpoznawania technik stosuje się współcześnie międzynarodowy wykaz symboli graficznych⁷. Z matrycy graficznej znaki własnościowe mogą być odbijane wielokrotnie, od XX wieku odbitki są numerowane. Dla kolekcjonerów najcenniejsze są egzemplarze o najniższych numerach, ze względu na stopniowe zużywanie się matrycy, a tym samym coraz niższą jakość odbitek. O wartości kolekcjonerskiej znaków książkowych decydują także odręcznie nanoszone przez artystów sygnatury, informacje o dacie czy technice wykonania, rodzaj użytego papieru, ale przede wszystkim ich walory estetyczne. Forma ekslibrisu i jego zazwyczaj niewielki format narzucają pewną skrótowość, skondensowanie środków wyrazu oraz nagromadzenie motywów artystycznych i literackich. W miniaturowych dziełach grafiki, gdy autorem znaku książkowego jest utalentowany twórca, zachwyca perfekcja techniczna i sprawność warsztatowa. O tych walorach sztuki ekslibrisów można przekonać się, dokonując oglądu dusznickiego zbioru znaków książkowych.

1. Dusznicka kolekcja

Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju posiada w swoich zbiorach bogatą kolekcję blisko 6,6 tys. ekslibrisów, czyli znaków własnościowych książki⁸. Ich

⁵ M. Grońska, *Ekslibrisy...* [3], s. 31. Stosuje się także formułki własnościowe właściwe dla danych języków narodowych, w języku polskim najczęściej: „Z ksiąg”, „Z biblioteki”, „Księgozbiór”.

⁶ *Encyklopedia książki...* [1], s. 613.

⁷ M. Grońska, *Ekslibrisy...* [3], s. 83-84. Dla zbieraczy i badaczy ekslibrisów poznanie i identyfikowanie technik, w których zostały wykonane, jest niezbędne. Pomocny w tym przypadku jest ujednolicony, międzynarodowy wykaz symboli technik graficznych, dostępny w wielu opracowaniach dla kolekcjonerów. Do rozpoznawania technik stosuje się współcześnie symbole literowo-liczbowe np. symbol X3 oznacza: X – druk wypukły, 3 – linoryt. Natomiast przy odbitkach barwnych łamie się symbol techniki przez cyfrę odpowiadającą liczbie użytych kolorów – X3/2 (linoryt, odbitka dwubarwna).

⁸ Obecnie kolekcja ekslibrisów pod względem jednostkowym (ponad 6,5 tys. obiektów) jest najbardziej licznym elementem zbiorów Muzeum Papiernictwa, liczącym około 15,7 tys. obiektów.

twórcy pochodzą z Polski, większości krajów europejskich, ale także z tak odległych miejsc, jak Kanada czy Brazylia. Pierwsze ekslibrisy trafiły do muzealnych zbiorów już pod koniec lat 60 XX wieku⁹. Własny ekslibris Muzeum zyskało wraz z powstaniem instytucji już w 1968 roku¹⁰. Jego autorem jest Zygmunt Acedański, artysta-grafik, wywodzący się z lwowskiego środowiska artystycznego. Dzieło Z. Acedańskiego wskazuje na historyczną funkcję budynku, w którym mieści się Muzeum Papiernictwa – jego siedzibą jest bowiem zabytkowy młyn papierniczy, z drugiej połowy XVI wieku, w którym do dziś czerpie się ręcznie papier. Kompozycja artystyczna ukazuje czerpalnika w historycznym stroju w trakcie pracy przy kadzi oraz prasę śrubową służącą do odciskania wody z arkuszy papieru. Przedstawieniu towarzyszy stylizowany, umiejętnie zakomponowany napis o treści: „EX LIBRIS MUZEUM PAPIERNICTWA W DUSZNIKACH”.

1. Ekslibris Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju.
Zygmunt Acedański, drzeworyt sztorcowy, 1968

---

⁹ *Księga inwentarzowa muzealiów artystycznych Muzeum Papiernictwa*, I (1970-2017), Duszniki-Zdrój, s. 1. Ekslibris, który jako pierwszy trafił do muzealnej kolekcji, to praca Józefa Bednarza przedstawiająca głowę Adama Mickiewicza. Figuruje on w księdze inwentarzowej pod nr MD 8A, a przekazany został Muzeum Papiernictwa jeszcze przed jego otwarciem, w 1967 roku.

¹⁰ Autorem pierwszego z muzealnych ekslibrisów jest znakomity artysta, grafik i malarz Zygmunt Acedański, który blisko współpracował z Janem Michałem Kowalskim, pierwszym kierownikiem Muzeum. Z. Acedański projektował także na zlecenie M. Kowalskiego okładki i szatę graficzną pierwszych broszur i wydawnictw informacyjnych Muzeum Papiernictwa, m.in. S. Gajewski, *Zanim powstało Muzeum...*, Duszniki-Zdrój 1968, w którym zreprodukowany został pierwszy muzealny ekslibris.

Późniejszy ekslibris zaprojektowany dla Muzeum to dzieło Stefana Szmidta wykonane techniką foto-chemigraficzną, jaką jest cynkotypia kreskowa. Mała forma graficzna przedstawia zwój papieru opatrzony datą 1605 i dusznickim znakiem wodnym prezentującym św. Piotra oraz łodygi papirusu w tle. Ten ekslibris oddaje w syntetycznej formie ducha i zadanie instytucji, która zajmuje się promowaniem dziejów papieru i papiernictwa oraz historii innych materiałów piśmienniczych.

2. Ekslibris Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju.
Stefan Szmidt, cynkotypia kreskowa, po 1968

Zupełnie inny charakter ma grafika autorstwa Tadeusza W. Budynkiewicza, zecera i drukarza w Lubelskich Zakładach Graficznych, eksperymentującego z typografią i komponującego znaki własnościowe wyłącznie z czcionek i elementów znajdujących się w kasztach drukarskich¹¹. To prostota i klarowność kompozycji literniczej decyduje o sile jej wyrazu.

3. Ekslibris Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju.
Tadeusz W. Budynkiewicz, typografia, 1984.
Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 348 A

¹¹ M. Grońska, *Ekslibrisy...* [3], s. 70. O tej specyficznej kategorii ekslibrisów więcej w: A. Wagner, *Wdzięczna dłubaninka Krzysztofa Jerominka czyli Kilka uwag o kategoryzacji i kryteriach artystycznych w ekslibrisie*, „Akapit” 2012, nr 7, s. 140-145.

4. Najnowszy z ekslibrisów Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju, zaprojektowany z okazji jubileuszu 40-lecia Muzeum Papiernictwa. Krzysztof Kmieć, linoryt, 2008. Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 351/1-12 A

W dusznickim księgozbiornie oprócz odbitek ekslibrisowych do znakowania wolumentów używano także pieczętki zaprojektowanej przez byłego wojewódzkiego konserwatora zabytków we Wrocławiu, prof. dr. hab. inż. arch. Mirosława Przyłęckiego. Odbitka z pieczętki przedstawia budynek papierni od strony dekoracyjnego, barokowego szczytu wolutowego oraz uproszczone drzewo. Opatrzona jest podpisem: „Zabytkowa papiernia w Dusznikach”. Przez lata była także znakiem firmowym Muzeum.

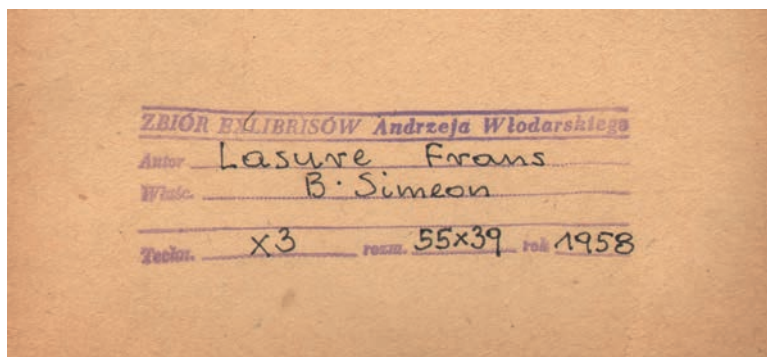

5. Pieczętką używaną do znakowania egzemplarzy z księgozbiornie Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju. Mirosław Przyłęcki, lata 70. XX wieku

2. Dar Andrzeja Włodarskiego

Od końca lat 60. XX wieku Muzeum okazjonalnie nabywało lub otrzymywało pojedyncze egzemplarze znaków książkowych. Najbardziej istotny dla wzbogacenia dusznickiej kolekcji ekslibrisowych „strażników książki” był dar od Andrzeja Włodarskiego, wrocławskiego introligatora, kolekcjonera i miłośnika książek. W latach 2017-2019 przekazał on Muzeum Papiernictwa w siedmiu transzach blisko 6,2 tys.

obiektów małej grafiki¹². Jako introligator, znawca opraw książkowych i konserwator książek Andrzej Włodarski całe życie miał bezpośredni kontakt z praktyczną stroną powstawania woluminów, która bez wątpienia ukształtowała jego pasję bibliofilską. Pracował m.in. we wrocławskim Ossolineum, Muzeum Narodowym, przez wiele lat prowadził także pracownię introligatorską i zajęcia ze studentami w Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu, na Wydziale Grafiki i Sztuki Mediów w Katedrze Projektowania Graficznego. W połowie lat 80. XX wieku rozpoczął gromadzenie znaków własnościowych książek, które przechowywał we własnoręcznie wykonywanych, numerowanych albumach i skrupulatnie katalogował, szeregując i systematyzując w sposób alfabetyczny artystów polskich i europejskich oraz tworząc spis autorów¹³. Każdy z ekslibrisów nabytych do swojej kolekcji umieszczał na kartonikach-podkładkach, które znakował pieczętką własnościową identyfikującą jego zbiór, zawierającą ręcznie dopisywane informacje o autorze grafiki, właścicielu, technice, wymiarach oraz roku wykonania ekslibrisu.

6. Pieczętka własnościowa Andrzeja Włodarskiego na rewersie kartonika-podkładki, na który kolekcjoner przyklejał ekslibrisy

Pasja kolekcjonerska Andrzeja Włodarskiego znajduje zatem odzwierciedlenie nie tylko w liczbie zgromadzonych obiektów, ich różnorodności pod względem techniki czy kraju pochodzenia, ale także w dbałości, by każdy egzemplarz został odpowiednio skatalogowany i opisany. Muzeum Papiernictwa otrzymało w darze zbiór bogaty i uporządkowany. W planach jest pozyskanie od kolekcjonera kolej-

¹² *Księga wpływu muzealiów Muzeum Papiernictwa*, Duszniki-Zdrój, II (od 2017). Pierwszy przekaz od Andrzeja Włodarskiego z 2017 roku objął 2752 obiekty (KW 1776), kolejne z lat 2018-2019 obejmowały: 670 (KW 1833), 612 (KW 1837), 595 (KW 1843), 598 (KW 1852), 565 (KW 1854), 381 (KW 1858) sztuk ekslibrisów.

¹³ A. Włodarski, *Kolekcja ekslibrisów Andrzeja Włodarskiego. Alfabetyczny spis autorów*, Wrocław 2016. Spis ma formę przejrzystej tabeli, w której, obok alfabetycznie uszeregowanych nazwisk artystów, pojawia się informacja o kraju pochodzenia twórcy, liczbie ekslibrisów wykonanych przez danego autora znajdujących się w części kolekcji przekazanej Muzeum oraz miejscu przechowywania – numerze teki i pudła.

nych obiektów ekslibrisowej małej grafiki. Wśród tysięcy „księgoznaków” Andrzejowi Włodarskiemu ciężko jest wskazać ten najważniejszy, najcenniejszy, choć szczególnym sentymentem darzy prace drzeworytnicze hiszpańskiego zakonnika Oriola Marii Diví, licznie reprezentowane wśród obiektów ofiarowanych Muzeum¹⁴.

Andrzejowi Włodarskiemu udało się zgromadzić przez lata blisko 30 tys. ekslibrisów, zatem przekaz dla Muzeum Papiernictwa stanowił naprawdę istotną część jego zbioru, który na przełomie XX i XXI wieku był jedną z największych prywatnych kolekcji ekslibrisów w Polsce¹⁵. Co więcej, eksponaty darowane Muzeum zostały stworzone przez imponującą liczbę 1,1 tys. artystów europejskich, w tym blisko 350 grafików polskich¹⁶. Przy takiej liczbie twórców z całego kontynentu wachlarz motywów i podejmowanych tematów jest olbrzymi, o czym można było się przekonać na wystawie pt.

Ekslibrisy Europy, zorganizowanej we współpracy z Andrzejem Włodarskim w 2017 roku, w Galerii Wystaw Czasowych Muzeum Papiernictwa¹⁷. Można jednak wyróżnić kilka głównych wątków tematycznych, powtarzających się w tym bogatym, artystycznym spektrum, tworzącym filar dusznickiej kolekcji.

7. Kolekcjoner Andrzej Włodarski w towarzystwie dyrektora Muzeum Papiernictwa Macieja Szymczyka. Otwarcie wystawy *Ekslibrisy Europy* w 2017 roku. Fot. K. Jankowski

¹⁴ J. Wudyka, *Jest się czym zachwycić*, „Gość Świdnicki” 2018, nr 1, <<https://swidnica.gosc.pl/doc/4406536.Jest-sie-czym-zachwycic>> [dostęp: 16.10.2020]. W zbiorze przekazanym Muzeum Papiernictwa przez A. Włodarskiego znajdują się 253 prace drzeworytnicze autorstwa Oriola Marii Diví według wykazu zamieszczonego w: A. Włodarski, *Kolekcja ekslibrisów...* [13].

¹⁵ Najcenniejsze obiekty zgromadzone przez A. Włodarskiego to m.in. ekslibrisy autorstwa grafików japońskich i chińskich, zaś najstarszy ekslibris w jego kolekcji to obiekt z XVIII wieku. A. Włodarski, po licznych darach i przekazach, pozostawił w swojej kolekcji prywatnej te obiekty, które mają dla niego największą wartość artystyczną oraz sentymentalną, często opatrzone są bowiem osobistymi dedykacjami artystów. Jest to około 5 tys. jednostek. Informacje uzyskane w rozmowie z A. Włodarskim przez autorkę artykułu.

¹⁶ A. Włodarski, *Kolekcja ekslibrisów...* [13].

¹⁷ Wystawie *Ekslibrisy Europy* towarzyszył katalog wydany przez Muzeum Papiernictwa ze wstępem znanego badacza tematyki znaków książkowych Tomasza Sumy. *Ekslibrisy Europy. Katalog wystawy*, Dusznik-Zdrój 2017.

Interesującą grupę stanowią ekslibrisy związane z wykonywaniem konkretnych zawodów. Za przykład niech posłużą ekslibrisy medyczne stworzone dla Wiktora Dziulikowskiego. Dziulikowski był doktorem medycyny i radiologiem działającym we Lwowie i we Wrocławiu, ale także zapalonym kolekcjonerem znaków książkowych, organizatorem ich wystaw, autorem monografii i poświęconych im katalogów¹⁸. Posiadał 362 własne ekslibrisy, często nawiązujące tematyką do wykonywanego zawodu lekarza, oraz kolekcję ponad 30 tys. obiektów zgromadzonych – cudzych znaków książkowych¹⁹. W zbiorach duszniczkich znajduje się zarówno grafiki zamówione przez Wiktora Dziulikowskiego u wybitnych polskich grafików (m.in.: Roman Mucha, Wojciech Łuczak), jak i należące do innych osób, będące pierwotnie częścią jego ogromnej kolekcji, której fragment, w ramach wymiany kolekcjonerskiej, nabył później do swojego zbioru Andrzej Włodarski²⁰. Wspomniane ekslibrisy o tematyce medycznej ukazują najczęściej motywy związane z radiologią, której Wiktor Dziulikowski poświęcił całe swoje zawodowe życie – zdjęcia rentgenowskie, prześwietlanie partii ciała, części ludzkiego szkieletu. Dodatkowo wzbogacone są o bliski doktorowi widok rodzinnego Lwowa czy herb rodziny.

8. Ekslibris dr. med. Wiktora Dziulikowskiego. Roman Mucha, linoryt, 1996. Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 3835 A

¹⁸ J.B. Kos, *Wiktor Dziulikowski (1913-2006). Między medycyną a sztuką*, „Medium. Gazeta Dolnośląskiej Izby Lekarskiej” 2006, nr 9 (194), s. 14.

¹⁹ *Polscy kolekcjonerzy ekslibrisu – biogramy. Wiktor Dziulikowski*, <http://ekslibrispolski.pl/?page_id=2142> [dostęp: 6.11.2020].

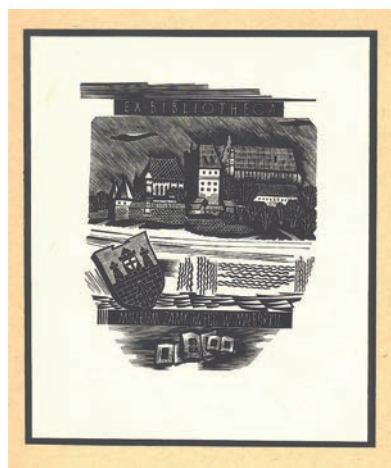
²⁰ O tym, że dany obiekt był pierwotnie częścią kolekcji W. Dziulikowskiego, a następnie został nabyty przez A. Włodarskiego dowiadujemy się dzięki pieczętom własnościowym na odwrocie ekslibrisów o treści „W. Dziulikowski” lub „Ze zbioru W. Dziulikowskiego”. Kolekcja Dziulikowskiego uległa rozparcelowaniu pod koniec jego życia. Dziulikowski przekazywał jej fragmenty bibliotekom i instytucjom gromadzącym ekslibrisy w darze, a lwia część jego kolekcji została nabyta po jego śmierci przez kolekcjonera i znawcę znaków książkowych Tomasza Sumę, o czym on sam informuje na prowadzonej przez siebie stronie internetowej <<http://ekslibrispolski.pl/>> w zakładce *MIGRACJE PRYWATNYCH KOLEKCJI EKSLIBRISÓW DO INNYCH ZBIORÓW PRYWATNYCH* [dostęp: 29.10.2020].

9. Ekslibris dr. med. Wiktora Dziulikowskiego.
Wojciech Łuczak, plastikoryt, 1966.
Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 3421 A

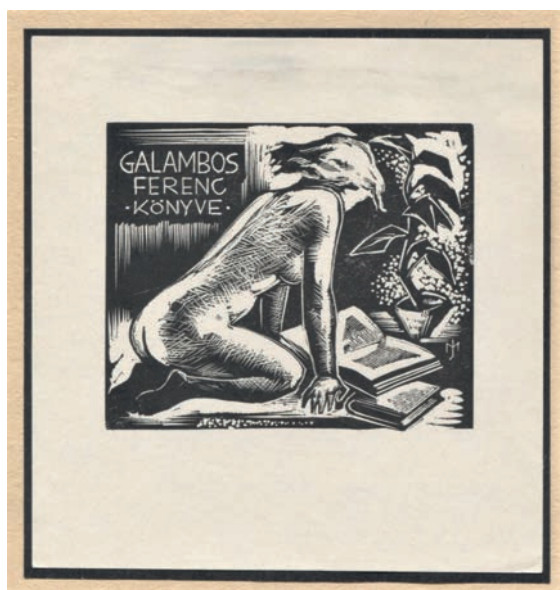
Liczną reprezentację w duszniczym zbiorze mają także ekslibrisy o motywach architektonicznych – widoki miast i miasteczek, zabytkowe rynki, kościoły, kamienice, zamki, gmachy muzealne i biblioteczne. Widać w tych przedstawieniach miłość zmawiającego znak książkowy do swojego miasta i okolicy oraz dumę z lokalnych zabytków o bogatej historii.

10. Ekslibris Muzeum Zamkowego w Malborku.
Wojciech Barylski, drzeworyt sztorcowy, b.r.
Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 813 A

Kolejną z grup przedstawieniowych, którą warto wyodrębnić, stanowią znaki książkowe o tematyce erotycznej. Erotyzm w ekslibrisie może przybierać formę subtelnej gry skojarzeń, niedopowiedzeń, czasem jednak jest ostentacyjny, na pograniczu pornografii i bez skrępowania ukazuje akty miłosne czy organy płciowe. Kobięcy akt jest tematem najchętniej podejmowanym zwłaszcza w ekslibrisie,

którego odbiorcą lub właścicielem jest mężczyzna. W duszniczej kolekcji widać, że zarówno niektórzy twórcy, jak i adresaci posługujący się znakiem książkowym szczególnie upodobali sobie erotykę w ekslibrisie, który stanowi wyraz ich indywidualnych inklinacji, erotycznych fascynacji czy obsesji. Ekslibris erotyczny nadaje intymny charakter momentowi obcowania z takim właśnie erotycznym drobiazgiem graficznym, gdyż przeznaczony jest wyłącznie dla oczu właściciela odbitki.

11. Ekslibris Ferenc Galambosa.

József Menyhart, Węgry, drzeworyt sztorcowy, b.r.
Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 3634 A

Znaki książkowe, które budzą szczególny zachwyt odbiorców, to te o motywach wynikających z przyrodniczych zainteresowań ich twórców i właścicieli. Grafiki z przedstawieniami świata natury, fantazyjnie stylizowane, a czasem drobiazgowo i realistycznie oddane rośliny, zwierzęta uwikłane w przeróżne, często humorystyczne sytuacje związane z książkami pojawiają się na ogromnej liczbie ekslibrisów spośród przechowywanych w duszniczym Muzeum. W 2008 roku Muzeum Papiernictwa zorganizowało wystawę czasową *Przyrodnicze fascynacje*, poświęconą twórczości graficznej Krzysztofa Kmiecica²¹. Artysta, z racji swoich zainteresowań podróźniczych, przyrodniczych oraz wykształcenia farmaceutycznego ze specjalizacją: rośliny lecznicze, tworzył głównie ekslibrisy o dekoracyjnych motywach wywodzących się z natury. Falujące secesyjnie kwiaty i liście, fantastyczne stworzenia wkomponowane w motywy floralne, rośliny lecznicze ukazane z botaniczną

²¹ Teresa Kępowicz, Krzysztof Kmiec, *Przyrodnicze fascynacje. Katalog wystawy*, [b.m.w] 2008.

precyzją, motywy wysokogórskie to jego znak rozpoznawczy. W swoich zbiorach artystycznych Muzeum posiada 50 jego prac, w tym 37 pochodzących z daru Andrzeja Włodarskiego²². W planach wystawienniczych na rok 2021 jest zorganizowanie wystawy pt. *Z naturą wśród książek*, która będzie przekrojowo prezentowała znaki książkowe o tematyce przyrodniczej, tworzone przez artystów europejskich, a znajdujące się w dusznickich zbiorach.

12. Ekslibris Stanisława Kohlmünzera.
Krzysztof Kmieć, cynkoryt, 1990.
Zbiory Muzeum Papiernictwa,
sygn. MD 2772 A

O nadzwyczaj płodnym artyście Krzysztofie Kmieciu, twórcy ponad 2,5 tys. prac ekslibrisowych, należy też wspomnieć w kontekście tworzenia ekslibrisów o tematyce muzycznej, wykonywanych dla muzyków, kompozytorów, muzykologów²³. Tego typu muzyczne znaki książkowe bardzo często zawierają literowe oznaczenie *ex musicis* oraz motywy, takie jak: zapisy nutowe, instrumenty, muzykujące postaci, sylwetki wielkich artystów, kompozytorów. W dusznickich zbiorach znajdziemy liczną reprezentację muzycznych drobiazgów graficznych, zarówno twórców polskich, jak i europejskich. Muzyka, jako jedna z dziedzin sztuk pięknych, stanowi wdzięczny i stosunkowo popularny temat wśród znaków książkowych tworzonych dla jej koneserów. W 2013 roku Muzeum zorganizowało wystawę prac graficznych, w tym 56 ekslibrisów autorstwa Zdzisława Milacha, artysty pochodzącego z Kłodzka, który w technice cynkotypii i linorytu, obok dominującej w jego twórczości tematyki erotycznej, wykonywał także ekslibrisy muzyczne²⁴.

²² *Księga inwentarzowa muzealiów artystycznych...* [9], I (1970-2017), s. 71, MD 351/1-12 A; II (2017-2018), s. 155-163, MD 2764-2800 A, III (2018-br.), s. 321, MD 6609 A.

²³ *Ekslibris muzyczny. Krzysztof Kmieć. Katalog wystawy*, Kraków 2009.

²⁴ T. Windyka, *Zdzisław Milach – grafika*, „Rocznik Muzeum Papiernictwa” 2014, t. 8, s. 184-185. Muzeum Papiernictwa posiada w zbiorach 130 znaków książkowych autorstwa Z. Milacha oraz

13. Ekslibris muzyczny Petera Ratha.
 Ferenc Balint, Węgry, akwaforta i akwatinta, 1993.
 Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 812 A

Wymienione grupy tematyczne nie wyczerpują oczywiście bogactwa i mnogości motywów podejmowanych w ekslibrisach z duszniczych zbiorów. Obok wspomnianych można wyodrębnić jeszcze ekslibrisy z motywem sakralnym, portretowym, dziecięcym, wojskowym, żydowskim, heraldycznym i wiele innych. Niektórzy artyści mają swoje ulubione tematy, do których wielokrotnie powracają i wokół których orbituje ich działalność graficzna. Czasem zaś jeden twórca, w zależności od upodobań zamawiającego znak książkowy, może tworzyć ekslibrisy o treści religijnej czy wanitatywnej, by następnie dla kolejnego zleceniodawcy zaprojektować grafikę ukazującą piękno nagiego ciała. Wszechstronny autor ekslibrisów odnajduje się w szerokim repertuarze tematów, potrafi operować skrótem, dowcipem, aluzją, które łączą w przemyślany sposób przedstawienie z osobą posługującą się znakiem książkowym, wychodząc naprzeciw jej oczekiwaniom i wrażliwości estetycznej. Ekslibris jest dziedziną grafiki o charakterze uniwersalnym, naznaczoną jednak lokalnością płynącą z narodowych tradycji i odbijającą przemiany historyczne. Wielowymiarowość języka ekslibrisowej odbitki sprawia, że uznani twórcy zagraniczni tworzą na zlecenie polskich odbiorców, a Polscy graficy zajmujący się ekslibrisem zyskują poważanie wśród miłośników tej dziedziny grafiki za granicą, co doskonale odzwierciedla zbiór Muzeum Papiernictwa. Dusznicka kolekcja, obejmująca ponad

matryce graficzne do odbitek ekslibrisów artysty. *Księga inwentarzowa muzealiów artystycznych...* [9], I (1970-2017), s. 71, 73, 75, MD 352/1-10 A, MD 362/1-48 A, MD 364/1-28 A, MD 367/1-20 A, MD 371/1-23 A; II (2017-2018), s. 343, MD 3709 A.

6,5 tys. obiektów małej grafiki z XX wieku, stanowi odbicie w mikroskali zjawisk i tendencji występujących w sztuce europejskiego ekslibrisu współczesnego, ilustrując jego różnorodność i bogactwo języka graficznej wypowiedzi.

W ciągu ponad 500 lat stosowania znaków własnościowych książek funkcja ekslibrisu ulegała stopniowej przemianie, od tradycyjnej, typowo użytkowej, mającej wyłącznie określać prawo własności i przynależność woluminu do księgozbioru, do statusu dzieła sztuki, przeznaczonego do kolekcjonerskiej kontemplacji. Ekslibrisy od schyłku XIX wieku stały się przedmiotem świadomego i upowszechniającego się kolekcjonerstwa, dzięki czemu zyskały walor estetyczny i funkcjonują obecnie samodzielnie, w oderwaniu od ich pierwotnego zadania znakowania książek, wzbogacając zbiory instytucji muzealnych i osób prywatnych²⁵. Kontynuatorem tej kolekcjonerskiej tradycji jest z pewnością Andrzej Włodarski, którego dar istotnie powiększył i uzupełnił zbiory Muzeum Papiernictwa.

Od końca XIX wieku możemy mówić o zwiększającej się niezależności twórczej artystów tworzących na zlecenie obiekty małej grafiki oraz o rosnącym zapotrzebowaniu zamawiających na niesztampowe kompozycje, indywidualnie dostosowane do wymogów stawianych artystom przez właścicieli ekslibrisów. Coraz częściej zdarza się także, że współcześni graficy projektują i wykonują ekslibrisy bez konkretnego odbiorcy w postaci właściciela znaku książkowego, a z własnej twórczej potrzeby, jako autoprezentację swoich umiejętności, podarunek lub hołd, upamiętnienie kogoś (*in memoriam*) lub w związku z ważnym wydarzeniem (*pro memoria*). Niektóre wykonywane są na konkursy czy wystawy, z myślą o zaprezentowaniu ich szerokiej publiczności, oczywiście z możliwością nabycia przez kolekcjonerów.²⁶ W duszniczej kolekcji znaków książkowych znajdziemy zarówno te tradycyjne, informujące o przynależności do konkretnych

14. Współczesne oblicze ekslibrisu.

EL Zwiers, Petr Lazarov, Rosja, technika komputerowa, 1996.
Zbiory Muzeum Papiernictwa, sygn. MD 3198 A

²⁵ M. Czubińska, K. Podnieśńska, *Ekslibris polski. Między herbem a obrazem. Katalog wystawy*, Kraków 2016, s. 99.

²⁶ Najważniejszą imprezą zrzeszającą artystów sztuki ekslibrisu, organizowaną w Polsce, jest Międzynarodowe Biennale Ekslibrisu Współczesnego w Malborku. Przegląd ten ma rangę najstarszej na świecie, cyklicznie i nieprzerwanie (od 1963) organizowanej imprezy ekslibrisowej, której towarzyszą wydawnictwa katalogowe o wysokiej wartości dla znawców i miłośników ekslibrisów.

księgozbiorów, jak i te bardziej awangardowe, często abstrakcyjne w formie lub z formą i technikami graficznymi eksperymentujące, reagujące na przemiany i zdobywcze sztuki współczesnej.

Muzeum Papiernictwa stale powiększa, opracowuje i poddaje digitalizacji swoje zbiory artystyczne, szeroko związane z papierem jako tworzywem i nośnikiem dzieł artystycznych. Piękny, dobrej jakości papier podnosi wartość samej odbitki graficznej. Pod tym względem ekslibris jest szczególnie z papierem sprzężony i w zbiorach Muzeum Papiernictwa zajmuje istotne miejsce. Długofalowa współpraca z kolekcjonerami formatu Andrzeja Włodarskiego i pozyskanie kolejnych miniaturowych dzieł grafiki zapewne zaowocuje w przyszłości nie tylko organizacją następnych wystaw czasowych, prezentujących zasoby muzealnej kolekcji ekslibrisów. Można mieć także nadzieję, że w dalszej perspektywie całość dusznickiej kolekcji znaków książkowych zostanie udostępniona szerszemu gronu odbiorców w postaci wirtualnej galerii ekslibrisów, z której będą mogli korzystać wszyscy miłośnicy małej formy grafiki.

Słowa kluczowe: ekslibris, grafika, znak książkowy, Andrzej Włodarski, dusznicka kolekcja ekslibrisów.

Small graphic arts – a few words on Duszniki bookplates collection

Abstract

Collections of the Museum of Papermaking include an impressive number of nearly 6600 bookplates, i.e. book ownership marks. Their authors come from Poland, the majority of European countries as well as such distant locations as Canada or Brazil. First bookplates were included in museum collections already in the late 1960s. The museum obtained its own bookplate by a renowned graphic artist Zygmunt Acedański upon its establishment in 1968. Crucial moment for the development of the collection of “book guardians” from Duszniki was the donation received from Andrzej Włodarski, a bookbinder, collector and book lover from Wrocław. In the years 2017-2019, he donated to the Museum of Papermaking nearly 6200 bookplates, collected from the 1980s. They were performed by an impressive group of 1100 European authors, including nearly 350 Polish graphic artists. One can find among them for example miniature works of graphic art devoted to the subjects of nature, erotica, music, architecture or performing specific professions. The Museum of Papermaking has so far organized three temporary exhibitions devoted to the art

of bookplates and the fourth one, entitled “The nature of books. Bookplates presenting nature in the collections of the Museum of Papermaking” is being prepared, with its inauguration planned for the first half of the year 2021. The Duszniki collection of bookplates, including over 6 thousand items, diversified in the technique and topics applied, constitutes a perfect illustration for the phenomenon of the European and Polish bookplate, with its diversity and richness of the language of graphic expression.

Keywords: bookplate, book ownership marks, graphics, Andrzej Włodarski, Duszniki collection of bookplates.

Translation Justin Nnorm

Grafische Kleinigkeiten – Einige Anmerkungen zur Exlibris-Sammlung in Reinerz

Zusammenfassung

Das Museum für Papiermacherkunst verfügt über eine beeindruckende Sammlung von fast 6600 Exlibris, d.h. in Büchern eingeklebte Zettel oder Stempel zur Kennzeichnung des Eigentümers. Ihre Autoren kommen aus Polen, den meisten europäischen Ländern, aber auch aus so weit entfernten Orten wie Kanada oder Brasilien. Die ersten Exlibris befanden sich bereits gegen Ende der 1960er Jahre in der Sammlung des Museums. Das Museum erhielt sein eigenes Bucheignerzeichen durch den herausragenden Grafiker Zygmunt Acedański, als die Institution 1968 gegründet wurde. Der wichtigste Moment, an dem die Sammlung der „Buchwächter“ in Reinerz eine Bereicherung erfuhr, war die Entgegennahme eines Geschenks von Andrzej Włodarski, einem Buchbinder, Sammler und Buchliebhaber aus Breslau. Er schenkte dem Papiermuseum in den Jahren 2017-2019 in 7 Tranchen von fast 6.200 Exlibris, die er seit den 1980er Jahren gesammelt hatte. Diese Bücher sind das Werk einer beeindruckenden Zahl von 1.100 europäischen Künstlern, darunter fast 350 polnischen Grafikern. Unter diesen Werken finden wir unter anderem Miniaturgrafiken mit natürlichen, erotischen, musikalischen und architektonischen Motiven oder solchen, die mit der Ausübung bestimmter Berufe zusammenhängen. Das Papiermuseum in Reinerz hat bisher drei Sonderausstellungen organisiert, die der Kunst des Exlibris gewidmet sind. Die vierte Ausstellung unter dem Titel: „Mit Natur in Büchern. Naturkundliche Exlibris aus den Sammlungen des Papiermuseums“ ist in Vorbereitung und soll in der ersten Hälfte 2021 verfügbar gemacht werden. Die Reinerzer Sammlung von Bucheignerzeichen, die mehr als 6.000 in Bezug auf Techniken und Themen diversifizierte Objekte umfasst, illustriert das Phänomen des

europäischen und polnischen Exlibris mit all seiner Vielfalt und dem Reichtum der Sprache des grafischen Ausdrucks ganz ausgezeichnet.

Schlüsselbegriffe: Exlibris, Grafik, Buchzeichen, Andrzej Włodarski, Exlibris-Sammlung Reinerz.

Übersetzt von Alexander Alisch

Grafické miniatury – několik slov o dusznické kolekci exlibris

Shrnutí

Muzeum papírenství má ve svých sbírkách působivou kolekci téměř 6600 exlibris čili označení majitele knihy. Jejich autoři pocházejí z Polska a většiny evropských zemí, ale i ze vzdálených míst, jako je Kanada nebo Brazílie. První exlibris byly do muzejních sbírek přidány již na konci 60. let. Vlastní knižní značku, jejímž autorem byl proslulý grafik Zygmunt Acedański, muzeum získalo společně se svým založením v roce 1968. Nejdůležitějším okamžikem pro obohacení dusznické kolekce „strážců knih“ bylo přijetí daru od Andrzeje Włodarského, wrocławského kniháře, sběratele a milovníka knih. V letech 2017-2019 věnoval muzeu papírenství téměř 6200 exlibris v sedmi tranších, shromážděných od 80. let dvacátého století. Tyto objekty jsou dílem impozantního počtu 1100 evropských umělců, včetně asi 350 polských grafiků. Mezi nimi najdeme mimo jiné miniaturní grafická díla s tematikou přírody, erotiky, hudby, architektury nebo ta, která souvisí s vykonáváním konkrétních profesí. Muzeum papírenství dosud uspořádalo tři dočasné výstavy věnované umění exlibris, čtvrtá s názvem: „S přírodou mezi knihami. Přírodní exlibris ze sbírek Muzea papírenství“ se připravuje a její otevření je plánováno na první polovinu roku 2021. Dusznická kolekce exlibris obsahující více než šest tisíc objektů, různorodých z hlediska technik a tematiky, dokonale odráží fenomén evropského a polského exlibris, s celou jeho různorodostí a bohatostí jazyka grafického vyjádření.

Klíčová slova: exlibris, grafika, knižní značka, Andrzej Włodarski, dusznická kolekce exlibris.

Překlad Otmar Robosz

Détails graphiques – quelques mots sur la collection d'ex-libris de Duszniki

Résumé

Le Musée du moulin à papier possède une impressionnante collection de près de 6600 ex-libris, c'est-à-dire des marques de propriété du livre. Leurs créateurs viennent de Pologne, de la plupart des pays européens, mais aussi d'endroits aussi éloignés que le Canada ou le Brésil. Le Musée a commencé de rassembler les premiers ex-libris à la fin des années 1960. Il a obtenu sa propre marque de livre, conçu par Zygmunt Acedański, un artiste graphique remarquable, lors de la création de l'institution en 1968. Le moment le plus important pour enrichir la collection des «gardiens de livres» à Duszniki a été la réception d'un cadeau d'Andrzej Włodarski, un relieur, collectionneur et amateur de livres de Wrocław. Entre 2017 et 2019, il a offert au Musée du moulin à papier près de 6200 ex-libris en 7 tranches, collectés depuis les années 1980. Ces objets sont l'œuvre d'un nombre impressionnant de 1100 artistes européens, dont près de 350 graphistes polonais. On y trouve, entre autres, des œuvres miniatures d'art graphique sur des thèmes d'environnement naturel, érotiques, musicaux, architecturaux ou liés à l'exercice de métiers divers. Le Musée du moulin à papier a jusqu'à présent organisé trois expositions temporaires consacrées à l'art de l'ex-libris. La quatrième, intitulée «La nature parmi les livres. Ex-libris naturels des collections du Musée du moulin à papier» est en préparation et devrait être disponible au cours du premier semestre 2021. La collection de marques de propriété de livres de Duszniki, comprenant plus de 6000 objets, diversifiés en termes de techniques et de thèmes, illustre parfaitement le phénomène de l'ex-libris européen et polonais, avec toute sa diversité et sa richesse de langage d'expression graphique.

Mots clés: ex-libris, graphique, marque de livre, Andrzej Włodarski, collection d'ex-libris de Duszniki.

Traduction Katarzyna Siegel-Hertz

Bibliografia:

- Czubińska M., Podnieśńska K., *Ekslibris polski. Między herbem a obrazem. Katalog wystawy*, Kraków 2016.
Ekslibrisy Europy. Katalog wystawy, Duszniki-Zdrój 2017.
Ekslibris muzyczny. Krzysztof Kmieć. Katalog wystawy, Kraków 2009.
Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018.

- Encyklopedia książki*, t. I: *Eseje A-J*, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017.
- Gajewski S., *Zanim powstało Muzeum...*, Duszniki-Zdrój 1968.
- Grońska M., *Ekslibrisy. Wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*, Warszawa 1992.
- Kos J.B., *Wiktor Dziulikowski (1913-2006). Między medycyną a sztuką*, „Medium. Gazeta Dolnośląskiej Izby Lekarskiej” 2006, nr 9 (194).
- Księga inwentarzowa muzealiów artystycznych Muzeum Papiernictwa*, I-III, Duszniki-Zdrój 1970-2020.
- Księga wpływu muzealiów Muzeum Papiernictwa*, II, Duszniki-Zdrój 2017-2020.
- Piekarski K., *Przyczynki do dziejów polskiego ekslibrisu*, Kraków 1924.
- Prymas Drzewicki jako bibliofil. W pięćsetlecie powstania pierwszego polskiego ekslibrisu*, Warszawa – Toruń – Poznań – Drzewica 2016.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, wyd. V, Warszawa 2006.
- Suma T., *Leksykon. Sygnatury polskich twórców ekslibrisów od XIX wieku do współczesności*, Warszawa 2013.
- Teresa Kępowicz, *Krzysztof Kmieć. Przyrodnicze fascynacje. Katalog wystawy*, [b.m.w.] 2008.
- Wagner A., *Wdzięczna dłubaninka Krzysztofa Jerominka czyli Kilka uwag o kategoryzacji i kryteriach artystycznych w ekslibrisie*, „Akapit” 2012, nr 7.
- Windyka T., *Zdzisław Milach – grafika*, „Rocznik Muzeum Papiernictwa” 2014, t. 8.
- Włodarski A., *Kolekcja ekslibrisów Andrzeja Włodarskiego. Alfabetyczny spis autorów*, Wrocław 2016.
- Wudyka, J., *Jest się czym zachwycić*, „Gość Świdnicki” 2018, nr 1, <<https://swidnica.gosc.pl/doc/4406536.Jest-sie-czym-zachwycic>>.
- <<http://ekslibrispolski.pl/>>.